

A tall d'introducció

Estem en un moment històric crític. La societat civil està cansada i esgotada, la llengua no té clar l'horitzó, la classe política claudica, la globalització truca a la porta amb les seves amenaces i esperances. Ara és el moment de fer el tomb amunt o fer-lo avall. No tindrem una segona oportunitat [Joan Moles: correu electrònic del dia 11 d'abril, a les 11.35 h].

Com passa amb tots els treballs com cal, volia començar la meva exposició amb una citació prou cridanera pel seu contingut i, si més no, per l'autor que, al capdavant, és *allò* que pot afegir valor a la mateixa citació. Doncs aquesta és la meva citació introductòria: l'autor és algú conegut en aquest món de combats lingüístics, però no és un *crack* de les citacions; en canvi, allò que diu (en un correu electrònic, coses de la modernor) convindreu que és una declaració de principis digna de les conclusions apocalíptiques dels autors dels anys vuitanta i noranta —els Rafanell (1991), mossèn Modest Prats (1990)... No m'hi estendré, i aquí queden aquests mots amb el desig que no siguin premonitoris de res, i, si ho són, que ho siguin per a cridar l'esperança, la que surt referida a la globalització.

Ara bé, aquestes paraules em serveixen per a emmarcar i dimensionar la situació del català a la Franja, o, com diu el títol, potser massa aparent amb això de l'«eclosió», l'estat del procés després de l'eclosió de la llengua ara fa més de vint anys. Vull dir que, si el temps i les circumstàncies històriques que toquen viure a la llengua catalana i als seus parlants són difícils per a tots els Països Catalans, la dificultat augmenta si ens referim a la Franja de Ponent, on la societat civil, és a dir, les associacions, tot i la importància d'aquests últims anys, tot just comença a caminar i sense saber gaire cap a on; a la Franja, on la classe política no ha pogut ni claudicar perquè encara ara no s'ha compromès; i on, aquí sí, la globalització pot fer una gran barrabassada històrica i pot arrabassar moltes coses d'un món incipient com és el de la denominada «eclosió de la llengua».

I, certament, això és fonamental a l'hora de mirar la Franja i d'entendre el procés que ha seguit la llengua i les característiques que el marquen. En fi, que el que s'hi ha esdevingut en

aquests anys que abasta la nostra exposició no ha trobat el millor dels brous per a coure's, ans al contrari, que diuen, ha conviscut en unes circumstàncies ben adverses que s'han afegit a un estrat gruixudíssim carregat d'anorreament i d'oblit o de persecució intel·lectuals que han estat la postguerra i el franquisme.

La meua aportació al voltant de l'àmbit de la política serà volgudament historicista i temo que poc històrica; i això ho dic a pesar dels meus convenciments de persona interessada per la història. És a dir, no faré d'historiador, a tot estirar explicaré parts o retalls d'una història, i en faré de cronista. Intentaré exposar de la manera més clara que sàpiga els fets polítics que han acompanyat allò que he anunciat com l'eclosió de la defensa i l'impuls de la llengua a la Franja en els últims vint anys.

Hi ha estudis que expliquen el panorama i els precedents d'aquesta eclosió, o aspectes diferents segons la seva especialitat: us recomano el llibre d'Esplugas i Capdevila (1995), el treball d'Hèctor Moret (1998), referit a l'estat de la qüestió de la producció literària i cultural de la Franja, i, pel seu simbolisme, el primer llibre de Joaquim Monclús (1983). Així mateix, encara que des d'una faceta diferent, també vull recordar amb efusió el llibre de José Bada (1990).

I, tanmateix, em permeto presentar el període de què em toca de tractar com el de l'eixida real de la cursa, una cursa que encara no ha reeixit, tot i que se'n poden començar a veure les orelles, sobretot amb l'anunciat Avantprojecte de Llei de Llengües que s'acaba de presentar a les Corts d'Aragó i que, ara sí, en un termini curt ha de fer el recorregut normatiu fins a la promulgació de la Llei esmentada que ha de marcar una inflexió el sentit de la qual caldrà valorar aviat.

No us recordaré aquí què és la Franja de Ponent i no enfilaré el seguit de dades que acostumen a acompanyar les conferències divulgatives que sovint ens ha tocat de fer per aquests mons (tot i que els públics ho agraeixen en reconèixer la seva ignorància sobre la Franja), i, en canvi, sí que m'he d'aturar a fer precisions sobre el concepte *Franja*.

La denominació de Franja de Ponent —per cert, el determinant fa mal als ulls quan es mira des d'Aragó— aplega les comarques frontereres entre Aragó i Catalunya. La condició de frontera en el sentit geopolític i el fet de parlar català són, segurament, les úniques característiques que defineixen la Franja; i això entenc que cal dir-ho abans d'enganyar-nos amb elucubracions de grans trets identitaris definitoris d'aquestes comarques. No hi ha res més: ésser a un costat d'una línia convencional o administrativa i parlar una llengua que també parlen els de l'altre costat.

Tanmateix, el fet de parlar la mateixa llengua, diferent de la del rerepaís i la mateixa que la dels anomenats «veïns» (veïns geopolítics), ha significat una raó suficient per a considerar-se, les gents d'aquestes comarques, ciutadans d'una entitat amb aspiracions legítimes comunes. I així ho han manifestat a bastament les associacions a l'hora de mostrar-se a l'exterior: som Franja perquè hi ha una voluntat, en certa manera política (vull dir amb un comportament polític en el sentit estricte), de ser; i això, avui que s'afina tant en definir col·lectivitats, té un valor inqüestionable i, pel que correspon a la comesa d'aquesta exposició, és un dels principis generadors de la història de les dues dècades.

M'avanço a anunciar, però, que no faré cap història de les associacions —ja en tractaran en uns altres espais— tot i que les associacions hauran de planar al llarg del recorregut.

Quant als aspectes de què es tracta sovint en parlar de la Franja, tot i el que acabem d'afirmar, no puc oblidar, perquè seria irresponsable, aquell aspecte que es refereix a les característiques definidores de la Franja i als sentiments de pertinença i d'identificació que se'n desprenen; amb tot, no hi entraré de ple, i m'he estimat més fer-ne esment i, alhora, remetre-us a les aportacions del llibre d'Espluga i Capdevila (1995).

Em refereixo als escrits que clouen el llibre d'Espluga i Capdevila, que són molt significatius. Gabriel Sopena parla d'*artificial problema* en tota la qüestió dels sentiments de pertinença i, en aportar-hi referents de molt pes, qualifica d'intencionat i tendencios el plantejament de problemes al voltant de la Franja. Mercè Ibarz i Hèctor Moret, els altres dos convidats de luxe, expliquen, l'una, la seva peripècia personal, que la porta a descobrir una cultura —que identifica com a seva i que fa seva—, i deriven, l'altre, a parlar del sentit de marginalitat que ensenya la Franja i l'evidència d'una situació delicada, des d'ambdues parts; una zona que proposa de rebatejar com a «rivet», és a dir, una petita, prima i allargassada peça que ajuda a completar un vestit, amb tots els components. Moret fa notar una cosa fonamental per a afegir als trets comuns de la Franja i que ajudaria a desdir-se de l'artificiositat de què parlem en referir-nos al concepte inventat que hi ha darrere el mot: a més del tret comú de la llengua, hi hauríem d'afegir el de la *marginació*, el de la *misèria cultural*, com vaig titular en un article d'ara ja fa anys (1983) —i perdó per la falta de modèstia—, una misèria que no és aliena a la problemàtica que ens ocupa; vull dir que la misèria, la marginalitat ben segur que són efectes de la història, de la llarga història viscuda a les nostres comarques, una situació que ara es pot arribar a millorar si som capaços de treballar per restituir o emplenar allò que es mostra buit i erm, un espai on uns habitants han quedat, històricament, al marge de moltes històries i, jugant amb les paraules, marcats per massa històries anorreadores, si no per identitats prefixades, de trets propis de qualsevol comunitat: la llengua i la cultura que comporta.

Sobretot, si tenim present els temps en què ha succeït l'anorreament: els últims seixanta anys, quan el món ha fet una evolució tan extraordinària en tants aspectes relacionats amb la cultura escrita, en la cultura de la comunicació, en la modernitat, en el temps de les telecomunicacions...; i aquí, a la Franja, n'hem quedat orfes, o gairebé, i ens hi hem d'acomodar, a l'evolució, fent una mena de salt mortal des del buit per arribar a una línia de flotació suficient i adient als temps que corren.

Una certa dinàmica

Una percepció política dels vint anys passats a la Franja podria presentar una visió més o menys polièdrica, abusant de l'actualitat del mot, i, de fet, des d'un punt de vista històric prò-

piament, hauria de ser recomanable per allò de presentar una crònica completa amb els apartats clàssics corresponents; també, aquí, ens avancem a dir que la percepció serà acaparada en la pràctica totalitat pels avatars provocats per tot allò que convenim a denominar la *qüestió de la llengua*, de la catalana, és clar, i del ressò polític, això sí, que se n'ha derivat.

La història, o el relat polític de la Franja d'aquests anys, també la podem definir com la d'una successió d'accions i reaccions, cosa que tampoc no és original, però que en el cas que ens ocupa funciona com un manual elemental de comportaments socials: algú, que pot ser un col·lectiu com ara una població, o un grup de poblacions (el cas dels vuit pobles de la Ribagorça que amenaçaven de passar-se a Catalunya), o bé les associacions, davant d'una necessitat o de dèficits palesos, manifesta una aspiració («S'hi passen!», criden els altres), o mostra una actitud crítica enfront del poder autonòmic (la qüestió del mapa comarcal), o explicita una voluntat reivindicativa, notablement lingüística, com és el cas repetit de les associacions culturals d'aquests anys; doncs bé, sempre té lloc la reacció dels altres, una reacció que presenta unes característiques: una reacció sovint visceral, malalta d'anticatalanisme, carregada d'acusacions del catalanisme dels altres que sempre, diuen, amaguen l'ou imperialista.

Tanmateix, parlar de la Franja de Ponent avui, per al món català, vol dir referir-se —si no és sinònim— al procés de defensa i de dignificació del català, i, alhora, referir-s'hi no significarà res més que fer una crònica política de les comarques ponentines. Vet aquí, doncs, allò que m'he proposat perquè així ho he entès.

La Declaració de Mequinensa: el punt d'eixida

A Mequinensa, com si es tractés d'una Almansa mirífica, el 4 de febrer de 1984, hi començà tot. Totes les esperances venien d'aquella Declaració.

Com s'hi arribava? Què havia passat perquè disset alcaldes i regidors socialistes es reunissin al castell de Mequinensa i arribessin a signar els punts d'una declaració que avui, encara, és el referent més important en parlar de la presència del català a la Franja?

Reproduïxo una resposta de l'alcalde de Fraga, Cisco Beltran, en una entrevista a *La Vanguardia* (2 d'octubre de 1983) feta per Mاريو Sasot:

Amb l'arribada de la democràcia, hem eixit en certa mesura de l'abandó i la marginació que patíem dels centres provincials i regionals. Cosa que s'ha traduït en una millora substancial de les nostres comunicacions i d'altres macroserveis. A l'hora d'introduir el català en l'ensenyament, els nostres esforços, iniciats ja fa tres anys, no han reeixit com calia, sobretot, per l'ambigüitat i la indefinició amb què l'Estatut d'autonomia tracta d'eix tema. De tota manera, espero que, amb la correlació de les forces existents avui a les Corts aragoneses, eix problema es resoldrà en la pròxima legislatura i, per al curs 1984-1985, podrem tenir el català com a material opcional al nostre institut de batxillerat.

Aquestes paraules ens poden servir de pista per a saber quines eren les preocupacions d'aquells moments després de l'aprovació de l'Estatut aragonès. Beltran —personalitat fonamental per a la història de la Franja— ens diu quina és la situació i apunta les claus dels nous temps: som en democràcia, i això ha propiciat sortir de l'abandó secular d'aquestes terres i dels seus habitants quant a dèficits *materials*; segurament pensa en la resposta positiva del Govern Civil (Miquel Gòdia, de Mequinensa, n'era el governador) amb les indemnitzacions i els crèdits per als afectats de les riuades del mes de novembre de 1982. Fins i tot, el Govern ha fet gestos de reparació cap a la Franja, com fou la celebració del Día de Aragón a Fraga, el dia 23 d'abril. Respecte de la llengua, ja es refereix a la llacuna definitiva sobre el català i acusa l'Estatut, de fet acusa la buidor sobre les llengües, de ser la raó de no haver prosperat, encara, l'ensenyament del català (en aquell moment a Fraga hi ha un problema molt important: els alumnes de secundària procedents del Baix Segrià deixaran de venir a l'institut si no hi fan català). El batlle fragatí, tanmateix, apel·la al joc democràtic dels partits polítics per endreçar la situació.

Recordem que hi havia el primer Govern del Partido Socialista Obrero Español (PSOE), presidit per Santiago Marraco, un PSOE que ja havia incorporat aquell Partido Socialista de Aragón, el partit amb més inquietuds lingüístiques, tal com feia constar en el primer programa electoral conjunt. Justament el compromís electoral, ratificat en el discurs d'investidura del president, va ser posat a prova aviat amb manifestacions diverses, sobretot el comunicat dels alcaldes de vuit poblacions de la Ribagorça que, en un article aparegut a *Nueva España*, d'Osca (22 de gener de 1984), es referia amb claredat i amb valentia, per aquells temps, a la identitat de la llengua i la necessitat de prendre mesures per a la llengua catalana, d'acord amb les línies favorables a la normalització lingüística a la Franja manifestades per les institucions (deia el comunicat), sens dubte influenciades per la recent llei catalana, la Llei de normalització lingüística de 1983. La premsa d'arreu —la de Saragossa i la de Lleida, però també la d'abast «nacional»— se'n va fer ressò, i podem dir que, des d'aquell moment, la cosa del català de la Franja té una presència continuada als mitjans de comunicació fins al dia d'avui.

José Bada, el conseller de Cultura, originari de la Franja, és l'artífex polític de la Declaració de Mequinensa i protagonista destacat dels fets més significatius relacionats amb el procés seguit pel català a les nostres comarques. Des d'aquí, a més d'agrair-li tot allò que ha impulsat en favor de la llengua, volem valorar i recordar la importància cabdal del llibre *El debat del català a l'Aragó (1983-1987)* (1990), obra que hem seguit per al període indicat, el qual és un testimoni valuosíssim per a entendre els avatars polítics subjacents en el recorregut del català.

El primer gran efecte, doncs, va ser la convocatòria dels alcaldes socialistes de la Franja al castell de Mequinensa, el dia 1 de febrer d'aquell any 1984, per a tractar «sobre la problemàtica de la llengua», com diu el llibre de Bada. La Declaració de Mequinensa venia a ser, repetim, un efecte de la correlació de forces i, sobretot, una resposta per a plantar cara als dèficits històrics del català. Hi van assistir disset persones, que van elaborar la Declaració consistent en les propostes següents: iniciar l'ensenyament del català, amb la demanda consegüent de donar pressa al Ministeri d'Educació perquè hi aportés solucions i fomentés la pro-

ducció literària i la investigació en català i del català (el receptor de la demanda era el Govern d'Aragó); i, en l'àmbit universitari, fer arribar a la Universitat de Saragossa la proposta d'atendre «les necessitats culturals i lingüístiques d'Aragó». La Declaració incloïa el reconeixement explícit de la pertinença al català de les varietats lingüístiques de les comarques de la Franja. Així mateix, els representants municipals signaven el compromís de fomentar l'ús públic del català en les retolacions de les vies públiques, en els edictes i els bans, en els mitjans de comunicació, etc.

La Declaració marcava també el terreny i les constants que han d'acompanyar sempre des d'aleshores tot el procés: quan es parla de la llengua, sempre es posarà l'èmfasi a defensar les modalitats lingüístiques (seguint el llenguatge estatutari) i, sobretot, es palesarà, vingui a tomb o no, la necessitat de fer constar l'aragonesisme d'aquestes terres que parlen català. La publicitat del document va provocar una sèrie de contradecларacions a títol particular provinents d'alcaldes no socialistes, amb una bona representació d'edils de la comarca del Matarranya, els quals no havien estat convidats a contemplar el superb espectacle de l'aiguabarreig del Segre i de l'Ebre del castell de Mequinensa estant. Tot plegat va acabar en un foc encreuat de manifestacions a la premsa on els alcaldes del Partido Popular (PP) eixien ben retratats intel·lectualment i, en qualsevol cas, provocaven que els qui eren pro català esmolessin la retòrica aragonesista amb la finalitat d'esvair dubtes i superar totes les proves del cotó necessàries per a mostrar l'aragonesitat neta de les seves aspiracions.

Reproduïm aquí unes manifestacions de Marcel·lí Iglesias, aleshores alcalde de Bonansa i diputat provincial per Osca, sobre la *polèmica* de la catalanitat i l'aragonesitat de la Franja, que parteix del rebuig de la identificació entre llengua i nacionalitat:

La conclusió que jo comparteixo [es refereix al lingüista Günter Haensch, especialista en els parlars de l'Alta Ribagorça] és que els llaços polítics amb una comunitat d'ètnia i llengua diferents poden ser més forts que els etnicolingüístics [Bada, 1990].

El foc encreuat va durar uns quants mesos i es va enganxar de ple amb el capítol que va provocar l'organització de la incorporació de l'ensenyament del català opcional a les escoles a partir del curs vinent i va desembocar en les batalles de les Corts que ocuparan l'apartat següent.

Les batalles pel català a les Corts d'Aragó (octubre de 1984 i abril de 1985)

La Declaració de Mequinensa, a més d'un efecte, va ser el detonant de l'anomenat «debat o batalla del català» a Aragó, exposat i explicat amb tota mena de pèls i senyals en el llibre de José R. Bada Panillo. Tanmateix, entenc que les coses abocades en les sessions de les Corts aragoneses de les dues dates esmentades van ser tan significatives, que mereixen un apartat en la nostra exposició per la informació que ens ha d'aportar sobre l'armament ideològicolingüístic

que gastaven aleshores els partits polítics, uns partits i els seus representants que a hores d'ara es repeteixen, com veurem més endavant en l'apartat dedicat al dictamen de l'any 1997.

Abans d'arribar al debat de l'octubre, i a partir d'una compareixença voluntària del conseller de Cultura per a explicar la política del seu departament, s'havien succeït sessions parlamentàries en un clima tòrrid, en què Bada i l'anomenada «política lingüística», que ell mateix desmitificava perquè era curta i pobra, van rebre tota una sèrie d'atacs d'una duresa extrema basats gairebé sempre en les pors del perill secessionista (!) de les nostres comarques, amb arguments referits a l'emigració, a la història, a les temptacions annexionistes catalanes, segons mostraven publicacions com la *Gran geografia comarcal de Catalunya*, i, és clar, a la raó lingüística de la no-catalanitat de les modalitats i dels parlars dels nostres pobles... Vull destacar una intervenció de Bada que diu molt en favor seu i, de passada, també és significativa del seu partit; em refereixo a la primera part de la llarga citació:

Creo que el rechazo de lo que es nuestro da armas para que se apropien de ello los demás. [...] Reconocer que el catalán pertenece a nuestra cultura es la única garantía para que no nos sea arrebatado el territorio donde habita esa cultura [...]. Pero es que yo añadiría incluso algo más: aun en el supuesto de que el respeto a la propia cultura y lengua de unos hombres condujera a que estos hombres optaran por unirse a una comunidad política distinta, no hay razón ni justicia que avale el reprimir [...] la propia cultura de unos hombres que están en su derecho [...] y que valdría la pena correr el riesgo con tal de no quebrantar ese derecho [1990, p. 72].

La polèmica s'allargà fins a ocupar una rellevància inusual en la sessió plenària de les Corts del juliol, convocada per a aprovar els pressupostos: informativament parlant, l'interès sobre el català va guanyar sobre el tema més important d'un govern, el dels pressupostos!

José Bada, sorprès pel renou organitzat, es preparà per al curs parlamentari de la tardor que havia de coincidir amb l'inici de les classes de català, fruit de la Declaració de Mequinensa i de l'acord amb la resolució ministerial que autoritzava a engegar l'ensenyament del català; a les Corts l'esperava un debat demanat pel Grup Popular. El 19 d'octubre hi va haver el plenari de les Corts i el conseller hi presentà el programa del seu departament, i, d'acord amb la lògica parlamentària, va rebre la pluja d'intervencions dels representants dels partits.

Ja ho hem dit abans: tothom s'hi retratà. No em cansaré de recomanar el llibre tantes vegades esmentat, i, tanmateix, hi vull aportar uns pocs apunts de cada un dels grups perquè ens han de mostrar els pensaments de l'espectre parlamentari: des de la posició més clara i menys erràtica de l'aleshores Partido Comunista de España en favor de la catalanitat de la llengua (no oblidem que encara passaven per aquella lliçó) fins a una actitud gairebé cavernària de l'ara finat Centro Democrático y Social, que, fent malabarismes demagògics, acabava reprenent el senyor Bada perquè s'havia decidit pel català i no per les modalitats, i arribava a fer l'asseveració que caldria discutir si la llengua no és el «chapurriau» (!), denominació que ja s'havia pactat de decantar encara que, com es veu, alguns no se'n poguessin estar. El Partido Aragonés Regionalista (PAR), molt preocupat per les essències aragoneses, avisava dels possibles cavalls de Troia en forma de classes de

català, mentre que el representant del Grup Popular, originari de Fraga, tot i acceptar arguments que l'acostaven a tesis més progressistes —per la part que li tocava de fragatí—, no deixava de brandar la gran tesi de la dreta d'aquells moments, que, ves per on, potser ha estat molt rendible des d'aquells anys vuitanta: la defensa de les modalitats lingüístiques, únic objectiu a tenir present a les Corts, segons el diputat Tejera. Abans que ell, el representant del PSOE, Beltran, l'alcalde de Fraga, va tenir una intervenció antològica (i ho dic en el sentit de l'actualitat més rabiüda), amb referències a la repressió lingüística i a la necessitat de reparacions històriques; tot plegat amb unes argumentacions dignes de constar també en un hipotètic manual de l'autoodi o del rebuig del pare, que no sé com es deu dir en el món freudià, del lingüísticofreudià, vull dir. Beltran parlà, a més a més, de la repressió i de l'oblit sempitern de les nostres terres per l'Aragó oficial, i es referí a bastament a l'aspiració tantes vegades negada *de facto* de l'aragonesitat de les terres i de les persones de la Franja justament pel fet de parlar en català. El conseller Bada va tancar el debat de l'octubre amb la defensa de la tesi de començar l'ensenyament del català, amb totes les lletres i conseqüències, i que era això el que demanava una visió moderna de la qüestió.

Com ja començava a ser habitual, la premsa en *va anar plena*, de la cosa del català a la Franja. Dues mostres: l'una, la crònica a *La Vanguardia* (22 d'octubre de 1984), també signada per M. Sasot, que destacava la preocupació de la dreta que «la enseñanza del catalán puede ser objeto de oscuras reivindicaciones por grupos catalanistas»; l'altra, la de les referències a la premsa de les reivindicacions dels consells locals de la Franja (sens dubte els més combatius de les nostres comarques) en demanda del compliment dels acords de l'ensenyament, ja que el curs avançava i no hi havia senyals de moviment.

El debat de l'abril de 1985 va ser una segona part de l'anterior: el PAR ara ja alertava, sense vergonya, dels perills annexionistes de Catalunya, representats per les tropes en forma d'emissores de ràdio i de cadenes de televisió infiltrades... El Grup Popular es trau la careta i denunciava la gravetat que s'ensenyi català i no les varietats, que es pugui arribar a fer en horari lectiu i que pugui arribar a tenir valor acadèmic. Es va parlar de tenir constància de cinc-cents signatures recollides a Fraga, on hi va haver tensions molt fortes que van arribar a afectar la integritat física de persones.

El II Congrés Internacional de la Llengua Catalana

El català havia arribat a l'escola! Era i és encara avui la gran notícia, al meu entendre, d'aquest període. El Govern aragonès, de color socialista, havia actuat d'acord amb els pressupòsits del conseller de Cultura. Els temps a venir calia mantenir la coherència d'acció i d'implicació en una cosa nova aleshores per a la Diputació General d'Aragó (DGA) —la implicació pel català—, i així considero la participació institucional d'Aragó al II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, un dels moments més interessants d'aquest període pel que va poder representar de contribució en un esdeveniment d'abast de tots els territoris de parla catalana.

Des del punt de vista de la representativitat oficial, amb la càrrega política corresponent, va tenir ressò la presència institucional en els actes de presentació —amb el president Marraco en la presidència d'honor i la presència en l'acte de presentació del Congrés del conseller de Cultura, José Bada—, la qual cosa va comportar una nova font de controvèrsies i d'atacs sobre quina necessitat tenia el Govern d'Aragó de *deixar-se veure tant* en els afers catalans. Més tard, a l'acte d'inauguració, amb un director general n'hi va haver prou: Ricardo García Prats va representar Aragó enmig de la plana major del món català, que, amb tot, no deixa de ser una plana minsa i relativa.

Representativitats a banda, el II Congrés va significar per a la Franja un fet de certa magnitud, ni que fos en un sentit de simbologia: a més de la presència institucional a què ens hem referit, hi va funcionar una Comissió Territorial de la Franja d'Aragó, presidida per Artur Quintana, amb una participació prou nombrosa de persones procedents de les nostres comarques. Constituï, a més, un lloc de coincidència per a la nostra gent, molt mancada d'oportunitats per a connectar-se amb *els altres* catalans i molt desorientada; en aquest sentit, el II Congrés, amb la sessió de treball de Poblet el maig de 1985, va significar un cert punt d'inflexió per a la mobilització cultural de la Franja. Els resultats visibles van anar des de la presentació solemne del Congrés al castell de Mequinensa, el dia 28 de setembre de 1985, fins a actes relacionats amb exposicions, cinema, recitals de poesia i de cançó, representacions de teatre, etc., celebrats a Saidí, Favara, Tamarit, Tolba, Mequinensa, Pena-roja, Calaceit, el Torricó, el Campell, Vall-de-roures, etc., amb un acte molt brillant de lliurament dels premis de la primera edició del Premi Literari Guillem Nicolau. A més, Fraga es constituï en seu compartida amb Lleida de l'Àrea de Processos de Normalització Lingüística.

Així mateix, es presentaren comunicacions referents a la Franja en diferents àrees científiques de persones originàries de les nostres comarques o que hi estan relacionades: Glòria Francino, a l'Àrea 4, de Sociologia de la Llengua; Juli Pallarol, a l'Àrea 5, de Llengua i Dret; Francesc Ricart, a l'Àrea 6, d'Ensenyament; Joaquim Monclús, amb una tot sol, una amb Pere Martí i una altra amb Artur Quintana; i Desideri Lombarte i Hèctor Moret, amb una comunicació conjunta, a l'Àrea 7, d'Història de la Llengua.

Aspiracions i decepcions: 1986-1996

Es fa difícil —per les característiques d'aquesta exposició— resumir i triar o triar i resumir els fets que han marcat quasi dues dècades, des del 1984; ja ha estat dit, i així ha anat fins aquí, que la presència dels avatars de la llengua emplenen bona part de la nostra crònica. A la Franja, tanmateix, han succeït esdeveniments susceptibles de cridar l'atenció i de convertir-se en carn de diari; ja ho dèiem més amunt: sempre hi ha present l'empremta de la singularitat de les nostres comarques, la singularitat representada per un Santiago Vidiella (1984), a la primeria del segle; o per les tantes vegades anotades actuacions de l'alcalde de Fraga, Francesc Beltran; o pels alcaldes de les comarques de la Ribagorça i de la Llitera, sobretot, i no tant pels de la comarca del Matarranya.

Apel·lant a allò de la mirada polièdrica, i en referir-nos a les comarques de la Franja, la referència a la demografia no és gens negligible i la pèrdua constant de població, per bé que més lenta que a moltes altres zones d'Aragó, però igualment inexorable, ha estat present sovint com a element de pressió davant l'Administració aragonesa: l'envelliment de la població, la fugida de la gent jove, la manca de perspectives, la manca d'inversions han estat arguments per a fer notar la diferència de tracte envers una zona amb dèficits d'atenció. Respecte a aquests punts, les entrades de la *Gran enciclopèdia catalana* sobre les comarques i les poblacions són significatives; i també el llibre d'Espluga i Capdevila, que aporta dades i valoracions demogràfiques interessants i recorda que la Franja només mostra uns resultats esperançadors al Baix Cinca, amb Fraga que supera els deu mil habitants; en la part més negativa situa el procés despoblador del Matarranya i les perspectives poc optimistes, quant a la demografia, per al futur de les altres dues comarques.

Aquesta qüestió —la demografia i els minsos recursos— ha estat a l'origen d'un dels punts més calents apareguts amb certa periodicitat els últims temps: els moviments reivindicatius de poblacions de la comarca de l'Alta Ribagorça per a trobar fórmules de mancomunitat amb poblacions de l'altre costat de la ratlla. Cal recordar aquí les aspiracions de mancomunació de quinze poblacions per tal d'aconseguir racionalitzar i millorar l'ús de recursos i de mitjans públics comuns: «aquest projecte constitueix una aspiració ancestral dels ajuntaments [...] i en reconèixer jurídicament i políticament que l'Alta Ribagorça [...] té una unitat geogràfica, cultural, econòmica i històrica: l'Alta Ribagorça és anterior, fins i tot, a la idea d'Aragó o de Catalunya» (*El País*, 15 d'agost de 1983). Això manifestava un novell Marcel·lí Iglesias, aleshores ja alcalde de Bonansa.

La qüestió del mapa comarcal, un dels punts més calents dels últims cursos parlamentaris, va servir per a revifar la reivindicació de les comarques de la Franja en la direcció de buscar col·laboracions organitzatives a la veïna Catalunya: l'alcalde de Benavarrí, Manuel Jaráiz, es va mostrar el primer defensor «d'anar cap a Catalunya» si no s'aprovava la creació de la comarca de la Ribagorça Oriental. De fet, els diaris i les emissores en la primavera de 1996 en van anar plens. Hi van eixir titulars espectaculars: «Millor si som catalans» (*Avui*, 25 de març de 1996), «La Franja lanza una advertència a Zaragoza» (*El Periódico*, 1 d'abril de 1996), «La Ribagorça Oriental planteja las crítiques y lanza un ultimátum a la DGA» (*Diario del Alto Aragón*, 24 de març de 1996). Eren temps de govern del PP i, sens dubte, els partits de l'altre costat tibaven la corda fins a límits dialèctics mai no vistos: els arguments, no cal dir-ho, es basaven en els deutes i els ròssecs històrics d'aquestes terres oblidades d'Aragó. Jaráiz, en una entrevista en un programa de gran audiència de Catalunya Ràdio (18 d'abril de 1996), afirmava que no es tractava d'una fugida cap endavant ni d'una estratègia; alhora que Francesc Beltran, ara ja exalcalde, afirmava amb rotunditat que «sense Catalunya no tenim futur». L'aritmètica parlamentària va desencantar les aspiracions dels de la Ribagorça i també dels de la Llitera, que maldaven i encara malden per assolir la capitalitat de la seva comarca, que ara deté tota sola la ciutat de Binèfar, la qual, com és prou sabut, ja no forma part de la Franja.

Relacions Institucionals

Situacions com les acabades de referir podrien fer pensar sobre quins han estat la participació i el capteniment de l'Administració i de les institucions catalanes respecte de les comarques franjolines. La resposta és que ha estat una no-participació o una poca participació explícita. No ens hi entretindrem gaire, tampoc. Retinc uns apunts que poden ser il·lustratius, això sí, partint d'una discreció exquisida de no-intervencionisme que, a vegades, no han superat ni els millors temps de la neutralitat aliada envers el bàndol franquista, una «neutralitat» que poques vegades ha estat qüestionada; vull dir que aquests anys han sortit poques veus en defensa de polítiques més «bel·ligerants» des del Principat. El concepte d'ingerència ha presidit les relacions entre el gran veí i la perifèria de ponent, de manera que ha quedat reduït a la mínima expressió en els aspectes de la llengua i de la cultura, és clar.

Cal destacar, tanmateix, la relació establerta entre el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya i els òrgans del Ministeri d'Educació a Aragó i la Conselleria de Cultura i Educació de la DGA des del moment en què el català s'incorporà a l'ensenyament. El resultat ha estat i és el funcionament d'un seminari de professors de català que rep el suport didàctic del Servei d'Ensenyament del Català, d'on han sortit les escoles d'estiu de la Franja, amb una bona capacitat de convocatòria. Un altre aspecte que s'ha de considerar en l'àmbit universitari: els estudiants procedents de les comarques de la Franja han comptat amb un tracte deferent, fruit d'acords amb les instàncies universitàries, i això també va comportar una reacció des de l'Aragó «continental» quan s'esdevingué l'anomenat «cas INEF», durant el període d'inscripció per al curs 1992-1993. Des de la DGA es va acusar Catalunya de voluntat colonitzadora, la qual cosa va provocar la reacció dels alcaldes dels pobles els alumnes dels quals tenien i tenen com a objectiu universitari Lleida i Barcelona: a la premsa van tornar a aparèixer titulars ben sucosos.

És clar que també es podria dedicar un apartat a les relacions de l'Administració aragonesa i les entitats que treballen per la llengua i la cultura, unes relacions que durant els primers i llargs anys havien estat molt fluixes i es reduïen a complir el que havien establert els acords referits oficialment a l'ensenyament, a unes poques subvencions de col·leccions de llibres o a les polítiques de subvencions municipals ordinàries. Insistirem en les llacunes i els oblits de l'Administració, però el cert és que les associacions han anat a la seva —i segurament han fet bé— i han comptat molt poc amb els diners dels governs més ponentins. Vet aquí una mostra per a exemplificar els malsons dels qui han gosat i gosen treballar pel català: «Per segon any consecutiu l'Associació Cultural del Matarranya no rebrà ni una pesseta de les institucions aragoneses, llegiu Diputació Provincial de Terol i Diputació General d'Aragó.» Això apareixia en el número 9 de la revista *Sorolla't*. Tanquem aquí aquesta mena de parèntesi i, tanmateix, serveixin aquestes ratlles com una mostra dels deutes evidents i no contrets mai per l'Administració aragonesa, que, fins fa poc temps, i llevat de la institució del justícia, no ha tingut gaire consideració envers el moviment associatiu.

Tot amb tot, la qüestió més important, en aquest apartat de les relacions institucionals, és la sanitat. Les dificultats de finançament i els problemes competencials endèmics, gairebé, de

la Generalitat de Catalunya i de la DGA han posat les gents d'aquestes comarques davant un interrogant en via d'esdevenir etern, producte, en qualsevol cas, d'una molt deficitària infraestructura de serveis sanitaris de la zona, sobretot la de Fraga i la seva àrea d'influència. El cas és que, a hores d'ara, sense unes instal·lacions hospitalàries com cal —com caldria en el segle en què som—, en una població com la del Baix Cinca, els seus habitants es troben en la disjuntiva del desplaçament a Barbastro, a Saragossa o a Lleida, que com sempre és el lloc natural on es pot acudir i de fet s'acut, amb la tranquil·litat de la normativa vigent procedent del conveni signat per l'aleshores ministre de Sanitat, Ernest Lluch, i la Generalitat el 1987. En qualsevol cas, la sanitat és un component d'importància vital —jocs de paraules a banda— per a les nostres comarques del nord perquè també ens hi juguem molt. La disjuntiva aquí és relativament senzilla: acostar els serveis a l'usuari; després potser caldrà demanar que les relacions personals que generen aquests serveis responguin a la idiosincràsia de la nostra gent i demanar la sensibilitat necessària.

La llengua, sempre la llengua

Sort de l'ensenyament, que, com deia Carme Alcover en una petita publicació dels *Actes de la I Jornada de l'Ensenyament del Català a l'Aragó*, aquests anys ha mostrat la cara del camí cap a una certa normalització lingüística; però, en canvi, la gran base per a construir-hi camins, la del corpus legislatiu necessari per a bastir polítiques lingüístiques, aquesta ha costat —i costarà, encara?— massa.

Sense entrar en el detall, farem memòria de moments i situacions que han marcat l'itinerari cap a l'escenari actual de la llengua, a les portes, com és prou conegut, de la discussió de l'Avantprojecte de Llei de Llengües. Això sí, dedicarem un apartat sencer al debat a les Corts del dictamen elaborat per una comissió lingüística.

Les expectatives d'esperança per a millorar les condicions vitals de la nostra llengua han tingut dos punts de referència: la necessària reforma estatutària que permetés comptar amb el marc legal suficient, susceptible de treballar per a l'esperança: una llei de llengües.

Després de Mequinensa i del Congrés Internacional, la tensió i la preocupació van lluir des de la banda del Govern i van arribar a cotes baixíssimes, prop del col·lapse amb el Govern del PAR presidit per l'*inefable* Hipólito Gómez de las Rocas —1987—, amb el perill d'esfumarse allò que era més preuat: l'ensenyament del català, tal com recorda Hèctor Moret en l'últim número de la publicació *Batecs* (1995). Com diu Moret, la pressió municipal i, al capdavall, la pressió social van evitar fer marxa enrere.

Fins a la moció de censura que restituí els socialistes al govern el 1993, les associacions van fer accions com la presentació d'un memorial de greuges al justícia d'Aragó, Emilio Gastón, que s'hi va mostrar molt sensible i va arribar a fer una resolució —*Informe sobre las lenguas minoritarias en Aragón*— amb recomanacions a les Corts en el sentit de reconèixer l'aragonès i el català i fer-hi reparacions històriques. Aquest fet, la presentació de l'informe del justícia, ocor-

ria en plena tempesta política (com diu la revista *El Temps* en el número 22, de febrer de 1993), quan tots els partits, llevat del PSOE, reclamaven la reforma de l'Estatut. Són els temps de la gran virulència del PP contra el Govern socialista, arraconat contra les cordes a Madrid, amb una activitat ferotge respecte a la política lingüística de la Generalitat de Catalunya i que aquí, a la Franja, protagonitzava actuacions de pressió que van acabar amb la dimissió més sonada de la democràcia de les nostres viles: la renúncia de l'alcalde de Fraga, Cisco Beltran, arran dels tristos esdeveniments de l'agressió a temporers magribins; una pressió que va arribar a amenaces contra Agustí Vilar, el nou alcalde fragatí, quan el consistori va tenir la gosadia de decidir de retolar els carrers en les dues llengües.

El 1996 s'aprovà el nou i vigent Estatut d'autonomia, que incorporava un nou article 7 (el de «las modalidades lingüísticas») que ara deia: «Las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón gozarán de protección. Se garantizará su enseñanza y el derecho de los hablantes en la forma que establezca una ley de Cortes de Aragón para las zonas de utilización predominante de aquellas.» Fins aquí la societat civil, com es convé a dir, havia treballat des de les associacions fent un activisme considerable, defensant tot allò que era defensable per avançar o bé rebutant també allò que es veia venir a sobre, com és ara el famós *Estudio sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón* (1995). L'informe o estudi, molt esperat perquè se n'esperava la llum definitiva que il·luminés i guiés el quefer legislatiu en el futur (havia estat encarregat pel Govern del PAR), va rebre les crítiques del món associatiu i de la Plataforma de la Defensa de les Llengües Minoritàries d'Aragó perquè entenien que mostrava una tendenciositat contrària a la direcció de tants esforços: a partir del fet que el 75 % dels habitants no es reconeixen com a catalanoparlants i dels dèficits lingüístics de la població, arriba a conclusions referides a l'ensenyament molt discutibles o, simplement, a rebatre'l quan pontifica que es perillós ficar-se en l'ensenyament en català si va en detriment del castellà.

Com dèiem, les associacions van continuar amb la seva: més manifestos per a demanar la dignificació de la llengua a partir de la Llei de llengües que ja anunciava l'aleshores proposta de reforma de l'Estatut, el de les dues-centes signatures de persones amb titulació superior o un de posterior amb tres-centes signatures a partir del qual el nou justícia, Juan Montserrat, es compromet a elaborar un informe. Els manifestos *pro* van comptar també amb manifestos *contra*, capitalitzats per la nova associació mare de totes les associacions reaccionàries: la Federació de Asociaciones del Aragón Oriental.

El *tour de force*, per un costat, entre el clam de les associacions i els partits partidaris de complir el *manament* de l'Estatut d'elaborar una Llei de llengües i, per l'altre, el PP tot sol, que torna a governar amb el PAR com a soci i que es mostra refractari a córrer massa, acabarà definitivament amb la constitució de la Comissió Especial de les Corts d'Aragó sobre la Política Lingüística a Aragó, encarregada de preparar un dictamen. Per fer-lo, la Comissió va rebre representants d'entitats culturals, especialistes en llengua, en dret, etc. A partir de nombroses entrevistes i sessions de treball, a l'abril va donar per acabats els treballs del dictamen que presentà a la tardor a les Corts.

Pel camí s'havien donat fets significatius en alguns ajuntaments, que, arran de l'enuig per les reivindicacions del mapa comarcal i la desesperant falta de notícies sobre la llengua, van aprovar la cooficialitat del català amb el castellà als seus municipis: va ser el cas de Camporrells, el Torricó i el Campell. A Mequinensa, però, el delegat del Govern en va anul·lar l'aprovació i a Fraga no es va poder declarar la cooficialitat pels vots en contra del PP i del PAR, tota una premonició d'allò que s'acostava.

Debat del dictamen de la Comissió Especial sobre la Política Lingüística a Aragó

Ateses la imminència i la importància directa del dictamen sobre el Projecte de Llei que a hores d'ara capitalitza l'atenció a la Franja, incorpore aquí una mena de crònica de la sessió de les Corts d'Aragó del dia 6 de novembre de 1997. La crònica es basa en el contingut del vídeo que existeix d'aquella sessió i que van repartir les associacions entre els associats com a mostra de l'interès intrínsec d'allò que s'hi mostrava.

La sessió plenària del 6 de novembre de 1997 es reunia per debatre i votar el dictamen elaborat per la Comissió Especial d'Estudi sobre la Política Lingüística a Aragó. De fet, el Ple havia de debatre el vot particular contra el dictamen que havia presentat a última hora el PP. La sessió presenta un dels moments més interessants per a la nostra petita història, ja que els partits polítics manifesten les seves idees en política lingüística i es conformen en tres posicions: la dels partits decididament «dictamenistes» (Chunta Aragonesista [CHA], Izquierda Unida [IU] i PSOE); la del PAR, que s'hi mostra reticent, sens dubte collat per l'aliança de govern amb els populars; i la del PP, que se'n desmarca clarament amb la presentació del vot particular en contra. D'alguna manera ensenyen una foto fixa de l'*status quo* de la qüestió: el bloc dels partits d'esquerra defensen la promulgació d'una llei sobre les llengües i els partits de centredreta deixen veure el llautó ideològic respecte d'un pas que a ells els sembla (sobretot al PP) claudicant, perillosament claudicant contra el veí-invasor (?).

S'arribava a la sessió de les Corts després dels set mesos de treball per a fer el dictamen. Les actuacions dels portaveus dels partits polítics van mostrar, dèiem, els punts de vista corresponents a cada casa: la CHA, en el seu paper de gran defensor de l'aragonès, denunciava la «falta de voluntat política» evidenciada per la negativa des del 1982 dels governs que s'havien anat succeint per a donar un tractament adequat a l'ordenament de les llengües; de fet, i aquesta també havia estat una denúncia dels altres dos partits d'esquerra, la situació havia esdevingut escandalosa per no haver avançat amb decisió en el fet de la definició de les llengües que es parlen a Aragó i haver allargat de manera irracional, des del punt de vista científic, la utilització de les modalitats lingüístiques. Un fet escandalós —hi afegim aquí— que només s'entén, o que s'entén sobretot, pel que té de valor de captació de vots a dintre i a fora de la Franja. El representant de la CHA ho va aprofitar per a argumentar la importància de totes les llengües i per a recordar-ne la igualtat.

Una altra part de l'actuació de la CHA, que va coincidir amb la dels altres o que els altres van ratificar com a seva, va ser la felicitació per haver acordat que el dictamen esdevingués avant-projecte de llei per a ser presentat a les Corts abans del 31 de desembre (ep!: som en 1997, recordem-ho). Per cert, que aquest punt corresponia a una proposta del PP, el partit que, després, presentà el vot particular... La CHA acabava la intervenció recordant que l'últim cens lingüístic disponible (el de 1981) mostrava que el 7 % (5 % català, 2 % aragonès) del total de la població d'Aragó tenia una llengua pròpia altra que el castellà i que aquesta dada era suficient per a treballar en la direcció de la llei reparadora que havia d'impedir de perdre més parts del seu ésser, venia a dir. Abans d'acabar, encara, com també havien de fer els altres oradors, va enumerar les vuit conclusions a què arribava el dictamen i la necessitat d'ésser ateses.

IU va carregar sobre els interessos polítics que explicaven l'endarreriment d'Aragó i el desfasament respecte de les altres autonomies amb llengua pròpia a l'hora d'encarar la qüestió lingüística. Una novetat que aportava al debat parlamentari amb molt d'èmfasi fou la referència a la conclusió quarta, la de les variants locals, i a la por del PP que la futura llei serviria per a fer-les desaparèixer: que no tinguessin por, els venia a dir, perquè les variants ja sortien prou defensades al llarg de tot el dictamen. Es tornà a repetir la mena de cantarella sobre les modalitats i sobre com serien engolides per la llengua mare.

El representant del PAR va fer una intervenció curta amb relació als qui l'havien precedit. Va valorar la cooficialitat anunciada en el dictamen i va apuntar la preocupació de com s'havia de dur a la pràctica; a continuació va recordar la necessitat de partir dels principis de «voluntarietat» —i va anomenar els dimonis i va recordar el que havia passat a Letònia!—, de gradualitat i de «respecte»: als parlants, als ajuntaments i a les modalitats. Es va lamentar dels quinze anys d'endarreriment i de l'agreujament de la situació de l'aragonès i en va fer una dissertació exagerada (aragonès de tothom) sense referir-se mai al català.

Josep M. Becana, el diputat fragatí representant del PSOE, va tenir una actuació certament destacada i esperada —és l'únic que va rebre aplaudiments. Va repetir esquemes d'actuació envers la miopia política —així ho va dir— del PP i la preocupació per les dues llengües. Féu un clam per la sinceritat de les Corts per a treballar a favor de les llengües o, si no, va arribar a dir, l'aragonès entraria en una agonia fatal i el català que parlem a Aragó quedaria a mans d'altres autonomies. Sens dubte, un argument de la por en un escenari amb massa fantasmes. El senyor Becana i el seu partit bé devien saber el que deien. Quan arribà a les conclusions, fou qui es referí amb més claredat i decisió a l'apartat de l'ensenyament i avançà els objectius que s'havia de proposar la posada en marxa d'una futura llei: «els escolars han d'acabar sabent llegir i escriure». I fixem-nos en com va acabar: Becana cridà l'atenció sobre els dèficits de les nostres comarques, als quals calia posar atenció perquè, d'alguna manera (dic jo), també formaven part del grup dels dèficits encapçalats per la llengua, és a dir, els dèficits culturals, de desatenció, etc.

La representant del PP va defensar el seu vot particular en contra. Després d'una visió històrica per a explicar la raó de les llengües d'Aragó, arribà a l'afirmació que el castellà és la llengua assumida i estimada per tothom —per tots els aragonesos, volia dir—, i, no havent-

hi conflicte lingüístic, defensava la normalitat actual i, en conseqüència, qüestionava la cooficialitat de les llengües, sobretot perquè no era una cosa prioritària per a l'aragonesitat; aquesta afirmació la basava en l'estudi de la Universitat de Saragossa, que, com ja ha estat dit, arribava a cridar el mal temps d'un possible conflicte segons com s'arribés a potenciar el català. La diputada Calvo ho lligava amb el perill del català normalitzat per a les modalitats de les nostres gents. D'una manera valenta, també apuntava els problemes de l'aragonès a partir del que entenen els entesos sobre l'artificiositat de l'aragonès actual. El PP acabà parlant de la necessitat de protegir les modalitats lingüístiques i es presentà com l'avantguarda d'una mena de valencianisme (*blavero*) aragonès. Finalment, anatematitzà les aventures d'alt risc que havien de ser els ensenyaments bilingües i les immersions lingüístiques. Com s'ha dit més amunt, l'exposició és d'allò més clarificadora i ens mostra unes posicions que s'han anat consolidant —millorant amb el temps, en podríem dir—, sobretot del PP. Una sorpresa final que ens avisa per al futur: no s'ha de tenir pressa i proposa que es doni un termini d'un altre any, fins al 31 de desembre de 1998, perquè es pugui elaborar un projecte responsable d'acord amb els seus pressupòsits.

En el torn de rèpliques —molt fluix, per cert, amb desercions com la del PAR— tothom carregà contra les tesis del PP.

En destaco algunes curiositats: el representant de la CHA llegeix paràgrafs de la Declaració de Drets Lingüístics; el d'IU li retrau desinterès i poca seriositat en la seva argumentació i, pel que fa al seu grup, l'acusa d'assetjament contra els municipis (el cas del consistori de Mequinensa i l'actuació fulminant del Govern). El del PAR, sense fer ús de la tribuna, des de l'escó li retrau la indefinició respecte de l'aragonès. Torna ser Becana qui eleva el to i aporta contingut a la discussió: polemitzava sobre l'estudi de la Universitat i l'autèntic significat de les mancances dels habitants de la Franja respecte a la seva llengua. Argumenta la necessitat de prestigiar la llengua de manera que, de retop, les modalitats se n'han de beneficiar.

Les votacions van mostrar els guarismes d'aquella foto fixa a què ens referíem en començar aquest capítol: tots van votar contra el vot particular del PP i, en la votació del dictamen, el PP es va abstenir, de manera que aquell es va aprovar sense cap vot en contra, la qual cosa, al capdavall, s'havia de considerar un èxit polític. En l'explicació del vot, Becana, a més de felicitar-se, va tornar a posar sobre la taula, o sobre l'escó, la reivindicació històrica, tantes vegades repetida en l'època del debat del 1985: «Però què sou vosaltres? Som aragonesos que parlem català, amb un greuge: cada dia hem de demostrar l'aragonesisme.» Ens sona, oi?

Temps de bonança o de miratges?

Doncs no, tampoc no va ser l'hora de posar fi als greuges històrics i els terminis acceptats públicament no s'han complert. Ni el desembre de 1997 ni el de 1998. No cal ser molt espavilat, com diem nosaltres, per a entendre que bona part de l'aturada té a veure amb el color blau

dels partits de govern de les últimes legislatures i que, si finalment el procés s'ha reprès, també es correspon amb la recuperació del poder polític dels socialistes, que compten amb el suport del PAR i també, amb un pes singular, d'IU.

Els últims mesos, mentre el PP va mantenir-ne la presidència, el Govern no va fer cap pas per a complir allò que se li havia encomanat sobre la presentació de la Llei de llengües. Cal esmentar aquí, però, una nova referència que s'havia de tenir present en la futura legislació: la Llei del patrimoni cultural aragonès, que a l'article 4 remetia en parlar de l'aragonès i del català, llengües minoritàries d'Aragó, a una llei de llengües que havia de proporcionar «el marco jurídico para regular la cooficialidad del aragonés i del catalán» (2000). És la primera vegada que es parla de cooficialitat de llengües!

La situació d'encefalograma pla que se'n despenia, de la no-actuació del Govern, ha coincidit amb una represa de les accions de les associacions culturals i dels municipis per a reivindicar una major presència del català. En aquest últim període destaquem, d'una banda, la incidència de les associacions de pares d'alumnes dels centres on es fa català, que han pressionat d'una manera organitzada i amb gran eficàcia davant les autoritats educatives per buscar més implicacions i responsabilitats, aprofitant les competències d'ensenyament acabades d'estrenar per l'Administració aragonesa. També les denominades associacions de mares i pares d'alumnes han estat, feliçment, protagonistes de notícies reivindicatives: per a exigir valor acadèmic de la llengua, per a l'ensenyament en català, per a la demanda de professorat... I, d'altra banda, l'aparició dels Casals Jaume I, entitats dependents d'Acció Cultural del País Valencià, que han significat, ni que sigui de manera incipient, una nova forma d'actuar en les nostres comarques, cercant una acció més diversificada, amb una incidència diguem-ne més social i de compromís amb la resta dels territoris de llengua catalana, i intentant d'arribar als grups de joves; una acció, doncs, amb un accent diferent del que han fet fins ara les associacions culturals. En aquest sentit, si no s'estronquen, els Casals estan cridats a acomplir un paper interessant a casa nostra.

Una casa on, com es diu popularment, a cada bugada es perd un llençol, que és el que ha passat en aquest període amb la pèrdua d'un llençol tan important com ha estat la segregació de les poblacions de la Franja de la diòcesi de Lleida; la segregació de les parròquies del Matarranya ja s'havia esdevingut des del 1957. El fet, certament, s'ha viscut sense dramatismes especials, i això deu voler dir, si més no, que la societat no s'hi ha vist gaire implicada, bé per falta d'interessos religiosos en una direcció concreta o bé perquè els interessos religiosos han estat d'acord amb aquesta segregació. La veritat és que la mobilització de grups de cristians de les nostres comarques, que sí que ha existit, ha estat insuficient i, probablement, se sabia que, estant ja tot dat i beneït des de Roma, poc s'hi podia fer. Així que, malgrat alguns moviments i intents d'organització des del mateix mes de juny de 1995, quan es va saber la imminència del trauma, i després d'algunes manifestacions de Lleida estant, el juny de 1998, amb grans alegrois i somriures propis del personal colonitzador procedent de la factoria d'aquella casa que hi ha a Barbastre, les parròquies amb feligresia catalanoparlant van passar a dependre'n, tal com anunciava amb gran visió de futur un article del diari *Avui* de l'any 1981 (2 d'abril). Ja no podem dir

com un signe més de catalanitat allò que som d'unes terres amb una llengua i una cultura catalanes i que pertanyem, des del punt de vista religiós, al bisbat de Lleida.

L'ensenyament: la clau de volta

La Declaració de Mequinensa és el fet fonamental —de «revolucionari», l'hem qualificat moltes vegades— per a la llengua a la Franja: l'arribada de l'ensenyament del català a l'escola ha estat l'element més important de l'eclosió de la llengua i, en realitat, l'únic punt dels tres de la Declaració que ha tingut una rellevància digna de ser tinguda en compte. El significat intrínsec i tot el que havia de comportar van ser intuïts per les forces del mal i l'ensenyament del català va ser l'ase dels cops, com hem vist quan es va iniciar.

S'han fet molts estudis sobre la incorporació del català a l'ensenyament i no és aquest el lloc per a tornar a explicar la història des d'aquell llunyà febrer de 1984; aquí ens permetrem aportar-hi unes reflexions i valorar el camí recorregut i el component polític en què s'ha desenvolupat, tenint present treballs i articles que s'han publicat amb profusió els últims anys: Huguet (1991, 1997), Huguet (2001), Quintana (1988), Moret (1995), Martínez (1995), Ricart (1992)...

Podem considerar el camí fet per l'ensenyament del català com un paradigma de com entenem les coses del català les forces vives de la Franja: ja tenim el català a l'escola, per la porta petita (opcional); què volen ara? Qui se n'ha preocupat? El professorat, que ha vist davant seu el repte enorme de treballar la llengua, sovint solitàriament —i no és un tòpic dir que, molt sovint, sol davant el perill.

Què es vol, què s'ha pretès amb el català a l'escola? Els objectius han estat d'allò més senzills. L'Administració ha posat els mitjans perquè es complissin els acords presos, amb un objectiu no gens definit, des del punt de vista educatiu i curricular. Des de l'òptica de les famílies, les aspiracions no van gaire lluny: que les xiquetes i els xiquets sàpiguen el català perquè així, en fer-se grans, podran anar a Catalunya a treballar i els el demanaran. Vet aquí el gran argument dels qui han hagut de donar explicacions d'aquesta mena d'anomalia que ha estat l'ensenyament del català: utilitarisme pur i simple.

I, en canvi, calia ser, des d'un principi, i sobretot a partir d'ara amb la Llei caldrà ser-ho, molt seriosos i establir objectius educatius relatius a l'ensenyament de la llengua; de fet, caldrà que els centres es plantegin com han de funcionar, lingüísticament, en el que s'entén com el tractament de les llengües en els centres; és a dir, un cop definit el marc del català en els nivells de l'ensenyament i els objectius (domini i ús de totes dues llengües?), els centres s'hauran d'organitzar per a aconseguir els objectius manats.

Perquè les bases per a poder-ho fer hi són; volem dir que la població escolar i les característiques sociolingüístiques d'aquesta població no presenten, en principi, problemes especialment greus, si no són els propis en els alumnes sense escolaritzar en les dues llengües. Però cal ser valents i, des de les instàncies amb responsabilitats, cal decidir-se, una volta marcats els objectius

—tan amplis com calguin—, a posar-hi els mitjans tècnics i didàctics: això vol dir aportar-hi professorat preparat i competent per a dur a terme una feina com cal. Segurament, si els objectius de llengua són assolir el domini del català en acabar l'ensenyament, s'haurà de planificar —ho hauran de fer els centres a partir de les directrius de l'Administració educativa— l'ensenyament no solament del català, sinó també l'ensenyament de matèries en català d'acord amb metodologies d'immersió lingüística. No té retop: cal ser valents i, al nostre parer, distanciar-se dels consells del famós estudi de la Universitat de Saragossa (1995) i acostar-se a les propostes exposades per Martínez Ferrer (1995), sempre que allò que es vulgui sigui treballar per una llengua digna des de l'escola i no per complir amb el moment històric amb expedients escolars insuficients.

L'ensenyament també ha rebut la influència dels temps polítics: fins al curs 1998-1999, com que no es tenien les competències d'ensenyament i no es gaudia tampoc de la simpatia dels partits polítics de govern —amb actituds d'autèntica desídia, sobretot els primers anys—, es patia per tot: per la confirmació de la dotació de professors, per la dotació en els centres que demanaven incorporar-se a l'ensenyament del català, per l'acceptació d'horaris, sobretot en el cas dels centres de secundària de Fraga...; així mateix, no s'ha fet res per a dotar d'una estructura mínima administrativa el que començava a ser una màquina de certa envergadura: més de trenta mestres, la major part de les poblacions implicades, més de tres mil alumnes... Tot requeia en la feina de coordinació d'una persona, sense mitjans ni gaires possibilitats d'acció. Amb el traspàs de les competències d'ensenyament s'ha intentat millorar la situació: actualment s'ha creat una unitat orgànica inclosa en un servei que té l'encàrrec de gestionar i planificar l'actuació lingüística en l'àmbit escolar.

I un epíleg

En els últims temps ha estat un lloc comú acudir a la franjolinitat del president de la DGA per a constatar el moment propici i dolç per al català. Marcel·lí Iglesias, avui president de la DGA, ha tingut un paper singular en el panorama polític d'Aragó des de l'inici de les competències de govern i ha estat protagonista sovint en els moments més interessants d'aquesta etapa de més de vint anys que ocupa la nostra crònica. L'home, quan el van fer president, ja va dir que no s'havia de córrer per la Llei de llengües perquè no era prioritària per a Aragó; tanmateix, hi afegia que la Llei eixiria en aquesta legislatura: ara com ara, doncs, compleix. Però quin ha estat el capteniment de Marcel·lí Iglesias envers la qüestió cultural i lingüística des de la seua privilegiada situació? He triat dues manifestacions als mitjans de comunicació prou significatives que mostren, al meu entendre, una situació de voler i doldre; no sé, però, en quina proporció. A *Temps de Franja* (número 2, desembre de 2000) declarava que «la Llei de llengües establirà un dret, no una obligació»; al diari *Avui* (25 de febrer de 2001), en repetir aquestes mateixes paraules, hi deia, en referir-se a la possibilitat d'entrar a formar part de l'Institut Ramon Llull, la institució que tot just acaba de començar a funcionar amb la intenció de coordinar i «mancomunar» esforços des de tots els territoris que parlen català:

Tenim un compromís amb la nostra societat bilingüe i anirem pas a pas. Primer acabar la nostra llei. No voldria crear un conflicte perquè ja hem tingut massa dificultats per entendre'ns amb Catalunya i entendre les peculiaritats de la Franja dins del mateix Aragó. [...] És segur que acabarem entrant a l'Institut Ramon Llull però fent les coses d'una manera gradual.

Que serveixin, doncs, les paraules del president d'Aragó per a visualitzar per on van i per on poden anar les coses del català a la Franja: van cap a una llei de drets, sense obligacions, on ningú no es pugui queixar; de fet, potser es tracta d'això: canviar el paisatge polític (fer una llei) per no canviar res (el cos polític haurà complert i, alhora, s'haurà mullat poc). Si s'esdevé d'aquesta manera, haurà estat una mostra més del funcionament d'un mecanisme senzill: davant d'una qüestió fonamental com és la llengua d'una societat —la catalana de les comarques de la Franja—, lluny d'enfrontar-se amb plantejaments conseqüents, els poders fàctics es deixen arrossegar per una inèrcia imposada per una història que no ens ha estat gens benèvola en aquest apartat, i en molts d'altres, i es dedica poc més que a complir un expedient —atenció a la pressió social!— sense apostar per una política lingüística decidida...

Temem, doncs, que el cos social a penes notarà la Llei, de manera que el paisatge real continuarà mostrant una societat estantissa, sense gaires possibilitats de superar l'endarreriment cultural secular que arrossega, on les associacions —totes: les culturals, les de pares i mares, les del professorat...— hauran d'enginyar-se fórmules d'incidència més o menys carregades d'accent polític per a continuar aspirant a dignificar el català a ca seua i, amb el veïnat del sud i el de l'est, treballar plegats pel dret a viure i convida en català.

Per acabar, una citació que també és «electrònica»:

Avui més que mai cal reflexionar sobre el fet que, mani qui mani, tota una generació que ha lluitat amb optimisme pel seu idioma ara vegi que haurà d'afrontar els darrers anys de la seva vida sense la certesa que el seu idioma sobreviurà [correspon a un article de Toni Strubell enviat a una web que s'anomena *Global site forum* i és ressenyada per Agustí Colomines al diari *Avui* (16 d'abril de 2001)].

Bibliografia

- BADA, J. R. *El debat del català a l'Aragó*. Calaceit: La Gabella, 1990.
- ESPLUGA, J. L.; CAPDEVILA, A. *Franja, frontera i llengua*. Lleida: Pagès Editors, 1995.
- HUGUET, A. *Bilingüisme social al Baix Cinca*. Calaceit: Institut d'Estudis del Baix Cinca, 1991.
- «Deu anys d'ensenyament del català a l'Aragó». *Temps d'Educació*, núm. 18 (1997).
- *Dues llengües millor que una*. Coordinadora d'APAS de la Franja d'Aragó, 2001.
- MARTÍN ZORRAQUINO, M. A. [et al.]. *Estudio sociolingüístico de la Franja oriental de Aragón*. Saragossa: Universidad de Zaragoza, 1995. 2 v.

- MARTÍNEZ, J. *Bilingüismo y enseñanza en Aragón*. Saragossa: Edicions de l'Astral: Ligallo de Fablans: Consello da Fabla: Associació Cultural del Matarranya, 1995.
- MONCLÚS, J. *La Franja de Ponent, avui*. Barcelona: El Llamp, 1983.
- MORET, H. «Deu anys d'ensenyament del català». *Batecs*, núm. 15 (1995).
- *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó*. Calaceit: La Gabella: Associació Cultural del Matarranya: Institut del Baix Cinca, 1998.
- PRATS, M. [et al.]. *El futur de la llengua catalana*. Barcelona: Empúries, 1990.
- QUINTANA, A. «El català a l'Aragó. Balanç de la democràcia». *Revista de Catalunya*, núm. 19 (1988).
- RAFANELL, A. *Un nom per a la llengua*. Vic: Eumo, 1991.
- RICART, F. «La política lingüística a la Franja». A: *La llengua als Països Catalans*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 1992.
- VIDIELLA, S. *Converses sobre coses passades presents de la vila de Calaceit*. Saragossa: Pa de Casa: Diputació General de Aragón, 1984.